

Uboczne użytkowanie lasu

Побочное пользование лесов

Utilization of forest by-products

W nauce i praktyce leśnictwa przyjęto od dawna podział użytkowania lasu na użytkowanie główne i użytkowanie uboczne.

Celem użytkowania głównego jest pozyskiwanie sortymentów drewnych, a użytkowania ubocznego — wszystkich innych produktów lasu, nie będących drewnem. Definicja ta nie jest jednak zupełnie ścisła, a przyjęty podział ma raczej charakter umowny, gdyż istnieją takie płody leśne, które zaliczane są do użytków ubocznych choć są drewnem. Dla przykładu można tu wymienić: karpinę przemysłową (pochodzącą ze ściętych sosen), gałązki brzozone na miotły, kije leszczynowe, choinki.

Jest rzeczą znaną i dowiedzioną, że w życiu człowieka na Ziemi uboczne użytkowanie lasu znacznie wyprzedziło w czasie — użytkowanie główne. Zanim bowiem człowiek nauczył się wykorzystywać drewno na broń, narzędzia, opał i budulec, korzystał już z lasu jako źródła pożywienia i odzienia.

Jednak w okresie historycznym najpierw występują zorganizowane formy pozyskania drewna, a użytkowanie uboczne istotnie pozostaje przez dłuższy czas na uboczu szeroko pojętego użytkowania lasu.

Użytkowanie uboczne, w znacznej swej części, miało długo charakter niekontrolowanego zbieractwa, wykonywanego przez ludność zamieszkującą osiedla położone wśród lub w pobliżu lasu. Przez wiele wieków las był pastwiskiem dla trzody rogatej i nierogacizny.

Z czasem jednak — i to jeszcze pamiętamy — wprowadzono opłaty za prawo pozyskiwania niektórych ubocznych płodów leśnych w formie sprzedaży tzw. kwitów, np. na zbiór owoców leśnych i grzybów.

Już w pierwszych latach okresu międzywojennego co świetlejsi leśnicy

zwracali uwagę na korzyści płynące ze zorganizowanego i intensywnego wykorzystania użytków ubocznych.

Jednym z prekursorów tego kierunku był Adam Szwarc, profesor Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, który w 1924 r. opublikował na ten temat broszurę zatytułowaną: „Poboczne użytki leśne”.

Lata trzydzieste bieżącego stulecia, a szczególnie okres bezpośrednio poprzedzający wybuch drugiej wojny światowej, nacechowane już były wyraźnie zaznaczającym się rozwojem niektórych gałęzi użytkowania ubocznego, któremu przewodziły lasy państwowe i powstały w tym czasie Instytut Badawczy Lasów Państwowych. Mam tu na myśli rozwój żywienia, związany z osobą dra Feliksa Jezierskiego, oraz organizowanie skupu borówki czernicy, pospolicie zwanej czarną jagodą i rozpoczęcie jej eksportu do Niemiec i Anglii.

Okres 25-lecia powojennego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej — to okres, jeśli można się tak wyrazić, eksplozji użytkowania ubocznego lasu na bardzo szerokim froncie.

Spowodowane to zostało nie tyle jakimi przyczynami, a mianowicie: upaństwowieniem lasów wielkiej własności, utworzeniem Ministerstwa Leśnictwa i powołaniem w jego ramach Departamentu Użytków Ubocznych i Gospodarstw Nieleśnych oraz powstaniem Spółdzielni „Las”, przekształconej następnie w Państwową Centralę Leśnej Produkcji Niedrzewnej „Las”, której zadaniem, w pierwszej fazie istnienia, było wykorzystanie płodów runa leśnego.

W rozwoju tym dużą rolę spełniło liczne grono entuzjastów, leśników przekonanych o konieczności pełnego wykorzystania wszystkich płodów leśnych, na równi z produktem głównym — drewnem.

Konieczność ta wynikała z nowych form życia państwowego, gospodarczego i społecznego i z dynamicznego rozwoju przemysłu początkowo borykającego się z brakiem surowców bądź z brakiem dewiz na ich importowanie.

Czynniki te wpłynęły na bardzo szybki start ubocznego użytkowania lasu, bezpośrednio po wypędzeniu okupanta.

Cechą charakterystyczną użytkowania ubocznego lasu w naszym kraju jest oparcie go na oryginalnej koncepcji, która głosi, że uboczne użytkowanie jest nierozłączną częścią gospodarstwa leśnego i powinno być wykonywane w taki sposób, aby nie naruszyć bazy surowcowej i nie zakłócić normalnego toku tego gospodarstwa.

Ze względu na dużą różnorodność użytków ubocznych sklasyfikowanie ich nie jest łatwe, niemniej jednak spotykamy się z takim ich podziałem:

1) użytki pochodzenia roślinnego — żywica, karpina przemysłowa, kora, listowie, owoce leśne, grzyby jadalne, zioła lecznicze i przemysłowe itp.,

2) użytki pochodzenia zwierzęcego (poza zwierzyną i jej produktami) — ślimaki, produkty pszczelarstwa leśnego, jedwabnictwo uprawiane w związku z lasem itp.,

3) użytki wydobywane z ziemi (kopaliny) — glina, piasek, żwir, kamień.

Ponadto do ubocznego użytkowania lasu zwykło się zaliczać wykorzystywanie powierzchni leśnych na cele turystyczne, wypoczynkowe i sportowe, choć obecnie dział ten coraz bardziej się wyodrębnia w związku z masowym rozwojem turystyki i ruchu wczasowego.

Do użytków ubocznych pozyskiwanych w ramach działalności gospo-

darczej nadleśnictw należą: żywica, karpina przemysłowa, kora garbarska, choinki i kopaliny wykorzystywane na własne potrzeby w związku z budową dróg i osad leśnych.

Największe znaczenie gospodarcze ma pozyskiwanie żywicy i karpiny przemysłowej, trudni się tym 820 nadleśnictw, kierujących sezonowo do tego celu około 15 tys. robotników.

W 25-leciu powojennym rozmiar żywicowania wzrósł z 965 do 20—22 tysięcy ton rocznie.

Pozyskiwanie karpiny przemysłowej utrzymuje się na poziomie około 200 tys. metrów przestrzennych w stosunku rocznym.

Zarówno żywica, jak i karpina przemysłowa są surowcami, z których otrzymuje się dwa produkty — kalafonię i terpentynę, a z karpiny ponadto olej flotacyjny. Przerób żywicy i karpiny odbywa się w zakładach podporządkowanych resortowi leśnictwa i przemysłu drzewnego.

Kalafonia i terpentyna zaliczane są do surowców podstawowych na równi z drewnem, rudami metali, węglem kamiennym, ropą naftową i gazem ziemnym. Jest to powodowane tym, że dotychczas nie udało się, pomimo wysiłków uczonych w różnych krajach, uzyskać równowartościowych produktów na drodze syntezy chemicznej.

Polska kalafonia i terpentyna znane są i cenione na obu półkulach, a eksport tych produktów jest nader korzystny i przynosi wolne dewizy.

Terpentyna jest znanym od dawna rozpuszczalnikiem i środkiem stosowanym w medycynie. Używana jest również do produkcji lakierów, past do podłóg i do obuwia.

Ostatnio zastosowanie terpentyny uległo znacznemu rozszerzeniu. Jest ona surowcem do produkcji sztucznego kauczuku, wyrobu środków owadobójczych (insektycydów), substancji zapachowych i smarów odpornych na wysokie temperatury. Używana jest też do flotacji rud, tj. do zabiegu technologicznego umożliwiającego lepsze ich wykorzystanie.

Jeden ze składników terpentyny, alfapinen, może być wykorzystywany do wytwarzania syntetycznej kamfory, nieodzownej przy produkcji celuloidu i stosowanej w medycynie.

Tradycyjnymi odbiorcami kalafonii są przemysły papierniczy i mydlarski, które zużywają duże jej ilości. Ma ona zastosowanie przy wyrobie linoleum, olejów, smarów, sztucznego pokostu, smoły piwowarskiej, farb, lakierów, atramentów, lepów, kitów, maści i materiałów izolacyjnych w przemyśle elektrotechnicznym. Najnowszymi odbiorcami kalafonii są przemysły mas plastycznych i syntetycznego kauczuku.

Trzeci wreszcie produkt żywiczy — olej flotacyjny, ma zastosowanie w hutnictwie i służy do tzw. wzbogacania niskoprocentowych rud metali kolorowych.

Rozmiar pozyskania kory garbarskiej świerkowej ostatnio nie jest duży (około 2 tys. ton), gdyż przemysł garbarski wykorzystuje obecnie w szerszym zakresie inne korzystniejsze garbniki, w znacznej mierze importowane. Jednak w pierwszych latach powojennych pozyskanie kory świerkowej osiągało kilkanaście tysięcy ton rocznie, co pozwoliło na zaspokojenie potrzeb społeczeństwa w zakresie produktów przemysłu garbarskiego, przy bardzo ograniczonym wówczas imporcie garbników z krajów strefy dolarowej.

Kontynuatorem dawniejszej Spółdzielni „Las“ i późniejszej Państwowej Centrali Leśnej Produkcji Niedrzewnej „Las“ jest obecnie Zjedno-

czenie Produkcji Leśnej „Las“ — grupujące 16 przedsiębiorstw terenowych.

Do zakresu działania tego przedsiębiorstwa na terenie lasów należy: pozyskiwanie płodów runa leśnego — jagód, owoców leśnych, grzybów, ziół leczniczych; zbiór ślimaka winniczka, prowadzenie pasiek przemysłowych; pozyskiwanie trzciny, rogożyny, trawy tapicerskiej i surowca leśczynowego do produkcji obręczy.

Zjednoczenie organizuje również eksport jagód i grzybów w stanie świeżym i przerobionym oraz prowadzi szeroką działalność hodowlaną, przemysłową i eksportową w wielu różnych dziedzinach związanych bezpośrednio bądź pośrednio z lasem.